

УДК 811.161.2'27

В. В. Корольова

ОЦІННІ НОМІНАЦІЇ ОСІБ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ ЗМІ)

Корольова В. В. Оцінні номінації осіб у соціокультурному контексті (на матеріалі сучасних ЗМІ)

Стаття присвячена дослідженню оцінних номінацій осіб у соціокультурному контексті в текстах сучасної періодики. У ній розглянуто класифікацію оцінних назв осіб у соціокультурному аспекті, простежено динамічність оцінної конотації.

Ключові слова: оцінні номінації осіб, соціокультурна ідентифікація, соціальна оцінність.

Корольова В. В. Оценочные наименования лиц в социокультурном контексте (на материале современных СМИ).

Статья посвящена исследованию оценочных наименований лиц в социокультурном контексте в текстах современной периодики. В ней рассматривается классификация оценочных названий лиц в социокультурном аспекте, прослеживается динамичность оценочной коннотации.

Ключевые слова: оценочные наименования лиц, социокультурная идентификация, социальная оценочность.

Koroliova V. V. Evaluative names of personalities in sociocultural context (based on modern mass media).

The article is devoted to the research of evaluative names of personalities in sociocultural context in modern mass media sources. It analyzes the classification of evaluative names of personalities in sociocultural aspect, it investigates evaluative connotation dynamism.

Key words: evaluative names of personalities, sociocultural identification, social evaluation.

Культура формує духовний світ суспільства і людини, забезпечує суспільство в цілому диференційованою системою знань і орієнтацій, необхідних для здійснення всіх видів діяльності суспільства. Процес пізнання втілює в собі елемент оцінки, оскільки під час відображення об'єктивної дійсності на основі практичної й духовної діяльності людини виробляється оцінка довкілля, що реалізується в знаковій системі мови. «Світ, що пізнається, завжди оцінюється, оцінка – свідчення пізнаності світу» [2, с. 92]. Оцінка розуміється як філософська та лінгвістична категорія, що поширюється на всі рівні мови і являє собою сукупність мовних одиниць з оцінним значенням, які виражають позитивне або негативне ставлення мовця до змісту повідомлення, спрямоване на реалізацію певного комунікативного завдання.

Універсальність цієї категорії зумовлює її актуальність, про що свідчить наявність наукових праць, присвячених цій проблемі в логіко-семантичному (Н. Арутюнова, О. Вольф, О. Трунова, В. Федосєєв), семантико-прагматичному (Н. Арутюнова, Т. Космеда, Т. Маркелова) та комунікативному (Н. Гуйванюк, Н. Іваницька, Д. Перрі) аспектах. Проблема соціолінгвістичної характеристики категорії оцінки є одним із важливих питань аксіології. Останнім часом номінативні процеси в українській мові демонструють демократизацію мовлення, яка природно пов'язується з оновленням та розширенням усталених норм і правил, що й зумовлює актуальність запропонованого дослідження. Метою нашої статті є класифікація оцінних найменувань осіб як засобів соціокультурної ідентифікації особистості, а також дослідження динамічності оцінної конотації як репрезентатора переоцінки суспільних цінностей. Оскільки саме мова ЗМІ впливає на повсякденне мовлення, формує в носіїв певний мовний смак і диктує моду на використання тих чи тих мовних засобів, матеріалом нашого дослідження стали періодичні видання останніх років як всеукраїнського, так і регіонального рівнів.

Мова мас-медіа є своєрідним дзеркалом сучасної української мови, що виступає головним каналом поширення соціальної інформації в сучасному суспільстві [4, с. 32]. Одним із основних критеріїв визначення типів оцінних значень є процес встановлення соціокультурної значимості особистості, який передбачає оцінку людини і як окремої, специфічної частки певної спільноти (сім'ї, нації, соціально-професійної сфери чи статево-вікової категорії), і як представника роду людського, що допомагає актуалізувати позитивну чи негативну сему оцінки. З огляду на класифікацію категорії оцінки Т. Космеди [2, с. 98–104], проаналізований матеріал дозволив узагальнити оцінні значення залежно від соціокультурного пізнання особистості в таких типах:

1. Ідеологічне оцінне значення вказує на ставлення об'єкта оцінки до узаконеної суспільством державної або світової політики (*українофіл, націоналіст, русофоб, ура-патріот*), напр.: «Хвилі квасного патріотизму, які час від часу охоплюють східну половину Європи, позбавляють *ура-патріотів* відчуття реальності» (День, 12.05, 10).

2. Соціальне оцінне значення характеризує поведінку особи в суспільстві, її ставлення до суспільних цінностей (*мажор, неформал, фірмач, холуй, шовініст*), напр.: «...*мажор* звалив його на підлогу, бив ногами, а потім загасив об голову потерпілого сигарету» (День, 13.11, 09).

3. Прагматичне оцінне значення характеризує осіб за їх корисністю й необхідністю іншим людям або суспільству, що виступають суб'єктами оцінювання (*ас, геній, дармоїд, дилетант, ледар, профан*), напр.: «*Геній* українських юристів доведе цю ситуацію до абсурду в Адміністративному та Верховному судах» (Сотня, 20.01, 10).

4. Морально-етичне оцінне значення вказує на риси особи, пов'язані із закріпленими моральними принципами (*вандал, кровожер, перевертень, розпусник, сексот, ханжа*), напр.: «Сама Україна змішала краплі карти *перевертнів*» (РУ, 24.01, 11).

5. Християнсько-релігійне оцінне значення відображає рівень духовності особи, що номінується (*братопродавець, каїн, конформіст, святенник, юда*), напр.: «А хто це такий – той Мазепа? Хитрий і отруйний змії, лис, чорт, *юда*, лицемірник і новий *каїн*...» (День, 15.02, 11).

6. Емоційно-чуттєве оцінне значення вказує на емоційний стан суб'єкта оцінки, його ставлення до особи, що оцінюється (*виродок, наволоч, паскудник, сердега, сволота*), напр.: «Крізь біль я почув голос батька: «Хлопці, що ви тут робите?» І їх відповідь: «Звідки ти узявся, *виродок*?» (ЗП, 02.12, 10).

7. Раціональне оцінне значення відображає рівень розумових здібностей особи, її інтелектуальну характеристику (*бовдур, кретин, розумник, придурок, тупиця*), напр.: «Перше, що подумав: який я *придурок*, що світло вимкнув» (ЗП, 18.11, 09).

8. Естетичне оцінне значення, пов'язане з категорією краси, мають найменування осіб із погляду їх зовнішньої привабливості (*красуня, обшарпанець, потвора, цяця*), напр.: «Юля Литвиненко розумниця і *красуня*» (Донеччина, 08.10, 10).

9. Сексуальне оцінне значення вказує на оцінку сексуального життя людини (*гомосексуаліст, лесб'янка, повія, секс-бомба*), напр.: «Залякані дівчата вимушені були працювати *повіями*» (НК, 07.10, 10).

10. Психологічне оцінне значення вказує на індивідуальні особливості особи з погляду на прийняті в суспільстві норми психологічної поведінки (*істерик, параноїк, парафренік, флегматик*), напр.: «Це й мало бути «справою лікарів» – яких, на жаль, *параноїк* до себе не підпускав» (День, 13.11, 09).

11. Культурне оцінне значення ідентифікує осіб, пов'язаних з мистецтвом (*бездар, плагіатор, поп-зірка, поп-діва*), напр.: «Поп-зірка переплутала слова державного символу» (УМ, 09.02, 11).

12. Фізіологічне оцінне значення виражає оцінку людської статури та окремих частин людського тіла (*акселерат, гладун, здоровань, кирпа*), напр.: «Щоправда, у швидкій допомозі віддають перевагу не тендітним жінкам, а таким *здорованям*, як Вадим Павленко або Віктор Мошонько» (ЗП, 23.12, 10).

Однією з основних особливостей мови мас-медіа є соціальна оцінність, що залежить від впливу позамовних чинників, які відображають зміни в суспільстві. Соціально-оцінна лексика розглядається мовознавцями (див., наприклад, Г. Солганик [3, с. 8], Т. Космеда [2, с. 145]) як така, що формується в межах політичного дискурсу, представленого в публіцистичному стилі. Так, А. Голованевський пропонує розподіляти аксіологічну лексику за вираженням оцінного компонента на емоційно-оцінну та ідеологічно-оцінну [1, с. 79–80]. Специфіка останньої полягає в змінності, перехідному характері; оцінність цієї лексики формується і функціонує лише в межах певних суспільних відносин та ідеологічної системи. При цьому «оцінки діяльнісного досвіду людини перевірені мовною практикою й, по суті, стабільні; змінними виступають стосунки між людьми, й оцінка, що фіксує ці стосунки, також має змінний характер» [1, с. 80]. Серед зазначених вище типів оцінних значень динамічність оцінної конотації яскраво ілюструється номінаціями з соціальним та ідеологічним значенням. При цьому суб'єктом оцінки виступає не окрема особистість, індивід, а соціум, що спричиняє перевагу раціонального компонента під час оцінювання та дозволяє простежити за переорієнтацією закріпленої в суспільстві шкали цінностей. Зміни ціннісних орієнтирів загальносоціального масштабу можуть відбуватися в результаті усвідомлення суспільством невідповідності цінностей, що офіційно декларуються, реальним або необхідним.

Нівелювання позитивної оцінки переконливо ілюструється назвами осіб на зразок *марксист, комуніст, більшовик, товариш, революціонер*, які вживаються в сучасній періодиці з нейтральною, а частіше навіть з негативною оцінкою зневажливого відтінку. Наприклад: «Розміщувалася тут і найбагатша на той час бібліотека з манускриптами. Один із очевидців розповів, що коли *більшовики* спалювали ці книги і картини – люди плакали» (ЗП, 15.04, 10); «Бо ж не просто «застерігають», а прямо закликають «вилучити» з учбового процесу програми, підручники, посібники, що містять правду згідно з історичними фактами, а не з невротичними казками підстаркуватих *комуністів*» (РУ, 08.02, 08). Протилежного, позитивно-оцінного значення внаслідок переоцінки цінностей набули слова *президент, націоналіст, гуманіст*; напр.: «Про Миколу Міхновського можна написати цілу книгу, але сьогодні достатньо лише трьох слів: *Українець, Самостійник, Націоналіст*» (День, 14.05, 09).

Досліджений нами матеріал дозволяє стверджувати, що переорієнтація оцінного значення в найменуваннях осіб відбувається за двома напрямками: 1) позитивна оцінність назви нівелюється разом із деактуалізацією самого найменування особи (*вождь, товариш, стаханівець*), напр.: «А ось один з аутсайдерів, *товариш* Симоненко, приймає рішення підтримати Януковича» (День, 05.02, 10); 2) зміна місця оцінної назви особи на шкалі «добре / погано» зумовлюється переглядом соціальних цінностей у напрямку від негативної оцінності до меліоративного забарвлення (*спонсор, еліта, демократ*), напр.: «Ті куточки відпочинку, які встановлювались з ініціативи жителів та на кошти *спонсорів*, повинні входити у балансову вартість житлових будинків...» (НК, 16.12, 10). Окремо виділяються найменування з переорієнтованою оцінкою, що базуються на соціально-історичних антропонімах, напр.: «Це буде зроблено, незважаючи на можливий спротив певних маргінальних політичних сил, які заради збільшення рейтингу на піввідсотка готові виправдовувати і захищати «чікатіл» і «леніних» (РУ, 28.11, 08).

Отже, особові номінації характеризуються соціально-оцінною конотацією і виступають яскравими виразниками соціокультурної значимості особистості. Бурхливі соціально-політичні та культурні зміни в суспільстві чітко відображаються в аксіологічній переорієнтації особових найменувань, уживаних у мові сучасних ЗМІ. Таким чином, подальший поглиблений аналіз динамічності оцінної конотації може стати цікавою розвідкою з погляду соціолінгвістики та етнолінгвістики.

Література

1. Голованевский А. Л. Оценочность и ее отражение в политическом и лексикографическом дискурсах / А.Л. Голованевский // ФН. – 2002. – № 3. – С. 78–87.
2. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики / Т. А. Космеда. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І.Франка, 2000. – 350 с.
3. Солганик Г. Я. Лексика газеты / Г. Я. Солганик. – М. : Высш. шк., 1981. – 112 с.
4. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – К. : Пугач, 2005. – 388 с.

Список умовних скорочень

ЗП – Запорізька правда
 НК – Новини Кіровоградщини
 РУ – Рідна Україна
 УМ – Україна Молода